

УДК 159.923.2:303.094.4

ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОГО СОЦІУМУ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

О.В.Запорожченко

*кандидат філософських наук, доцент,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет*

У статті розкрито сутність феномену ідентичності, розглядаються як загальні аспекти процесу формування ідентичності, так і чинники, структура та форми цього феномена. Також розглянуто особливості формування ідентичності в такому багатонаціональному регіоні, яким є Бессарабія.

Ключові слова: *етнос, ідентичність, ідентифікація, етнічна ідентичність, регіональна ідентичність, самосвідомість, ментальність, асиміляція.*

Останнім часом спостерігається процес відродження національних традицій, культури, прагнення до пошуку власної ідентичності. Ця тенденція є цілком природною реакцією населення на глобалізаційні процеси, на напружене військово-політичне становище в світі. Вивчення процесу формування регіональної ідентичності має складний міждисциплінарний характер, що обумовлено великою кількістю різних чинників, що впливають на цей процес. Формування ідентичності детермінується об'єктивними соціально-економічними та політичними процесами, котрі мали місце в регіоні протягом історії, а також релігією, особливостями побуту, культурними і ментальними особливостями етносів, що мешкають в регіоні, особливостями сучасного соціокультурного середовища, яке має великий вплив на ідентичність.

Саме поняття «ідентичність» було введено до наукового обігу відносно недавно (в Україні воно з'явилося лише після 1990 року), але вже отримало широке визнання в академічних колах і стало центральним поняттям, за допомогою якого описують безліч соціокультурних процесів у цілому і етнологічних зокрема. Зараз поняття ідентичності використовується в багатьох соціально-гуманітарних науках, але перша теорія ідентичності з'явилася в психології, зокрема в дослідженнях Еріка Хомбургера Еріксона, який вивчав формування ідентичності в тісному взаємозв'язку особистості з соціокультурним середовищем. У його роботах ідентичність розглядається як суб'єктивне почуття тотожності і причетності до соціуму, що дозволяє себе почувати «своїм серед своїх», тобто психологічно комфортно. Також Еріксоном було встановлене, що ідентичність – це динамічний процес, а не даність, яка супроводжує людину протягом усього її життя. Оскільки ідентичність детермінується соціально-історичними умовами, що постійно змінюються, то змінюється і характер ідентичності, яка у своєму розвитку зазнає і «кризи ідентичності», у результаті яких колишня ідентичність «відмирає» і відбувається становлення нових типів ідентичності, які більше відповідають реаліям [1, 23].

Також питаннями ідентичності в контексті соціології займалися і Дж.Мід, Ю.Хабермас, Дж.Тернер. Зараз прийнято говорити про множинну ідентичність, у якій виділяють гендерний, соціальний, етнічний, професійний, релігійний, політичний та інші аспекти.

Однією з основних ідентичностей є етнічна ідентичність, яка являє собою суб'єктивне почуття причетності до конкретної етнічної спільноти та її культури, історичного минулого, традицій, відчуття єдності і спільної долі. Індивіди будь-якого

суспільства так чи інакше причетні до певної етнічної спільноти, яка визначає їх ставлення до світу, визначає їх у мовному, культурному, релігійному, побутовому аспектах і впливає на все їхнє життя. Етнічна ідентичність – це результат самосвідомості, самовизначення, активного конструювання образу свого етносу. Необхідність етнічної ідентичності пов'язана з бажанням індивіда належати до «своєї» стабільної соціокультурної ніші, яка виконує практично всі функції соціальної ідентичності – захисну, статусну, орієнтаційну, виховну, комунікативну тощо. На відміну від інших видів соціальної ідентичності, етнічна ідентичність ґрунтується на об'єктивних факторах (місце народження, родинні зв'язки, антропологічні характеристики, генетичні особливості, місце проживання) і залежить від об'єктивних умов життя спільноти: географічне положення, економічна і політична ситуація, зовнішні та внутрішні виклики і загрози. Таким чином, етнічна ідентифікація є соціально-психологічним процесом, що є складовою частиною загального процесу соціалізації, а його результатом є формування особистості як суб'єкта певного національного співтовариства.

Отже, людина прагне до підтримки такої ідентичності, яка відповідає її соціально-психологічним потребам:

- потребі належати до стійкої групи з глибокими історичними коренями, що дає право на своє місце і значення в загальному соціально-історичному процесі;
- потребі належати до соціальної групи, яка інтегрована в соціально-політичну систему, що забезпечує соціальні, правові та політичні гарантії;
- потребі належати до групи з чіткою духовно-моральною системою цінностей, яка узгоджується з потребами і мотивами окремих індивідів.

Етнічна самосвідомість – це цілісна система уявлень, знань, переконань, які дозволяють індивіду вважати себе членом певної етнічної групи. Встановлено, що етнічна самосвідомість дозволяє задовольнити потребу людини належати до соціальної групи, яка має багату самобутню історію і культуру, із стійкою системою цінностей, що, в свою чергу, дає відчуття «вкоріненості» в регіональному соціокультурному просторі. Результатом процесу формування самосвідомості етносу є розуміння своєї самобутності, особливості, своєї ролі в становленні всього регіону, а свій народ сприймається як суб'єкт об'єктивного соціально-історичного процесу. А свідомість належності до конкретного етносу проявляється у засвоєнні системи внутрішніх етнічних норм і цінностей, які регулюють всі сфери життєдіяльності індивіда в соціумі, починаючи від економічної взаємодії та способів господарчої взаємодії і закінчуючи побутовими аспектами і духовними цінностями.

Регіональна ідентичність в багатонаціональному регіоні, яким є українська Бессарабія, формується протягом історії в силовому полі «своє-чуже», і саме в процесі зіставлення «своєї» і «чужої» культури формуються основні компоненти як етнічної самосвідомості, так і надетнічної, яке являє собою образ рідного краю і включає в себе уявлення про минуле, сьогодення і можливі варіанти майбутнього своєї рідної землі. Якщо в результаті зіставлення образів життя, типів сприйняття дійсності, особливостей ментальності і побутової культури не виявляється принципових протиріч, то формується толерантне ставлення до сусідських етносів і культур. Але якщо виявляються принципові відмінності, а норми культур суперечать одна-іншій, то виникає культурна дистанція між етносами, що може призводити і до міжетнічних конфліктів [2, 639]. У результаті такого зіставлення та взаємодії культур в Бессарабії, що має тривалу історію і складається природно, формується діалектична єдність як толерантності до іншої культури і, навіть, почуття причетності, так і дистанційованості від іншої культури з метою уникнення асиміляції і збереження своєї самобутності. Це сам по собі безцінний, унікальний досвід формування соціальної взаємодії та ідентифікації, який був напрацьований протягом всієї історії регіону. Елементи інших культур, представлених у регіоні, що були засвоєні певною етнічною спільнотою при цьому сприймаються як надбання власної локальної

культури, а здатність засвоювати елементи сусідньої культури визначає ступінь толерантності етносу, гнучкість і здатність швидко адаптуватися до мінливої соціокультурної ситуації, швидко встановлювати ефективні соціально-економічні зв'язки з сусідами. Уявлення про «свою» територію і про етноси, що населяють її, формують стійку регіональну, надетнічну ідентичність, яка відіграє важливу роль у формуванні стійких соціально-політичних та економічних взаємовідносин у регіоні. Таким чином, для мультикультурного регіону характерна взаємодія кількох ідентичностей:

- етнічної, яка реалізується головним чином у рамках певної етнічної групи, представленої в регіоні;
- надетнічної, яка базується на історії взаємодії етносів у регіоні, уявленні про їх «спорідненість», можливості їх соціально-культурної та господарської взаємодії в майбутньому;
- національної, яка об'єднує уявлення кожної етнічної групи про взаємодію в контексті єдиної державної соціально-політичної структури [2, 640].

Своєрідність і закономірності взаємодії цих ідентичностей залежать від соціально-історичних чинників і специфіки регіону.

Тісно пов'язано з ідентичністю і поняття «ментальність», яке являє собою ті структури колективної та індивідуальної свідомості, які визначають прагнення, схильності, цінності, соціальний характер, тобто почуття і емоції, властиві певній етнічній спільноті. Ментальність - це специфічний спосіб сприйняття і розуміння етносом свого внутрішнього світу. Вона формується під дією природно-кліматичних, історичних і соціально-культурних чинників і відрізняється особливою консервативністю (стійкістю). Саме ментальність зберігає особливі риси етнічного характеру, допомагаючи зрозуміти сутність ідентичності, закономірності розвитку культури, традицій, побутової культури, моралі, оскільки особливості ментальності визначають мислення, сприйняття і розуміння світу, суспільні настрої, принципи виховання молодого покоління тощо. Саме на основі схожості ментальностей виникає почуття ідентичності, формується кодекс норм, правил і цінностей, які визначають поведінку індивідів.

Особливо слід сказати про роль економічних чинників у процесі ідентифікації. І хоча кожній епосі відповідає свій економічний устрій, а економічна діяльність має досить різноманітний і багаторівневий характер, у межах певної території формуються специфічні риси господарської діяльності, типові для регіону особливості економічної діяльності, поведінки, господарської етики. Конструктивна і взаємовигідна господарська діяльність і економічне співробітництво в поліетнічному регіоні є необхідною умовою збереження ідентичності, захисту її від руйнівних асиміляційних процесів. Те ж можна сказати і про роль політичних чинників у структурі ідентичності, які виражаються в політичній культурі, формі взаємовідносин між громадянами і владою. І нарешті, особливе місце у формуванні ідентичності займають етнокультурні чинники, в контексті яких формується особистість, система цінностей, світогляд і, навіть, у певній мірі характер.

Дослідники виділили наступні складові елементи національної ідентичності:

- усвідомлення своєї належності до історично сформованої території, з якою пов'язані уявлення про «рідний край»;
- загальні уявлення про історію, сьогодення та перспективи розвитку, загальні міфи;
- загальна масова, побутова культура;
- єдине правове поле, однакові юридичні права та обов'язки для всіх членів суспільства;
- спільна мова, традиції, релігія.

Розглянемо особливості процесу ідентифікації жителів Бессарабії. Специфіка цього регіону України полягає у тому, що в силу свого географічного положення, він знаходився на периферії політичних впливів з боку зовнішніх «сильних» держав. Регіон в основному являв собою прикордонну територію (фронтір) між великими державно-

політичними центрами й імперіями: Римом, Візантією, Османською імперією, Росією. Саме завдяки своїй «периферійності» регіон був відносно автономним і, отже, сприятливим регіоном, який став привабливим для багатьох переселенців як зі Сходу так і Заходу. Протягом всієї історії Бессарабія була притулком для цілого ряду найрізноманітніших етносів: турків, албанців, болгар, татар, греків, євреїв, німців, румунів тощо [2, 644].

Ці особливості (невеликий зовнішньополітичний вплив і відсутність єдиної культурної основи) визначили характер міжетнічних відносин і соціальної взаємодії у регіоні. Відсутність сильної центральної влади, соціокультурне розмаїття і відсутність домінуючої стабільної титульної культури призвело до того, що етнічна культура стала грати роль соціальної репрезентації – етнічні групи в регіоні диференціювалися в залежності від роду діяльності. Ця диференціація за сферами діяльності сприяла конструктивній соціальній взаємодії, заснованій на взаємодоповнюваності та взаємообміні.

На віддалі від сильного імперського впливу можна було знайти відносну культурну та конфесійну незалежність, а зацікавленість Росії в освоєнні родючих земель на півдні імперії сприяла соціокультурному розвитку регіону. Упередженню конфліктів на етнічному, релігійному, соціальному ґрунті сприяли своєрідні форми соціально-політичного життя і місцевого самоврядування.

Поступово, внаслідок розвитку міжетнічної взаємодії та природних асиміляційних процесів, соціокультурне середовище ставало все більш однорідним. Ймовірно, що саме перманентна зміна етнічного складу регіону й особливий економічний статус звели до мінімуму ймовірність міжетнічних конфліктів і сприяли зміцненню соціальної взаємодії у регіоні. Друга половина XIX і початок XX ст. характеризується уніфікацією соціально-економічного та культурного життя етносів. Досвід міжетнічної взаємодії і поступове взаємозбагачення, взаємопроникнення культур призвели до формування єдиного соціокультурного простору із збереженням самобутності більшості етносів. Хоча, як було сказано раніше, кожна етнічна група мала власний господарсько-культурний досвід, але загальна історія і практика конструктивної соціальної взаємодії призвели до формування єдиної регіональної культури. Кожен народ привніс елементи своєї самобутньої культури у загальний котел культури регіону. Сформувався й унікальний досвід толерантності та солідарності між представниками різних етносів. З'являється, як зазначають деякі дослідники, і загальна надетнічна ідентифікація – бессарабець [3, 683].

У XX столітті на долю Придунайського краю випадає низка випробувань, пов'язаних з трагічними подіями у Європі: Перша і Друга світові війни, румунська окупація, сталінізм. Політика СРСР щодо етносів регіону була спрямована на масову реідентифікацію – були закриті центри національної культури, всіляко придушувалося прагнення людей до пошуку своєї національної ідентичності, навчання велося лише російською мовою. Будь-які спроби національного відродження інтерпретувалися як націоналізм і закінчувалися репресіями. Звичайно, це породжувало прагнення людей всіляко приховати свою етнічну належність. Оскільки соціальних інститутів для підтримки і розвитку окремих культур не залишається, проходить значна асиміляція, яка проявляється, наприклад, у появі подвійної ідентифікації: гагауз-болгарин, молдаван-румун, болгарин-українець. Така транскультурність дозволяє створити більш гнучку, універсальну ідентичність, що має великий запас толерантності до інших культур. А для сучасних умов саме толерантність є політичною необхідністю зберегти ті добросусідські відносини у регіоні, що склалися століттями в умовах постійних соціокультурних трансформацій.

Отже, одним із найважливіших чинників становлення консолідованого суспільства є ідентичність, яка має складний характер, залежить від багатьох чинників, проявляється в різних формах. Це механізм, який забезпечує формування тієї аксіологічної бази, без

якої складно увявити гармонійно розвинену особистість і «здорове» суспільство. Втрата ідентичності неминуче призводить до розпаду системи цінностей, аномії, яка у кінцевому підсумку тягне за собою і розпад суспільства.

1. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія / М. А. Козловець. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
2. Киссе А. И., Коч С. В. Межэтнические связи и опыт взаимоотношений // Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесчины. Книга для чтения / Ред.: А. И. Киссе, А. А. Пригарин, В. Н. Станко. – Одесса : PostScriptUm. – СМІЛ, 2014. – С. 637-660.
3. Киссе А. И., Коч С. В. Практика межэтнических взаимодействий // Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесчины. Книга для чтения / Ред.: А. И. Киссе, А. А. Пригарин, В. Н. Станко. – Одесса : PostScriptUm. – СМІЛ, 2014. – С. 661-685.
4. Верховцева І. Г. Етноконфесійні аспекти формування регіональної ідентичності населення Українського Подунав'я // Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти : Зб. наук. праць – Ч. 1. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – С. 148-151.
5. Лебеденко О. М., Тичина А. К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне. –Одеса : Астропринт, 2002. – 208 с.
6. Українське Подунав'я як історико-культурний регіон / І. Верховцева, А. Дізанова // Гуржіївські історичні читання : зб. наук. праць. – 2009. –Вип. 3. – С.78-83.
7. Цимбал Т. Людина у пошуках ґрунту: Монографія / Т. Цимбал. – К.-Кривий Ріг : Видавничий дім, 2010. – 284 с.

Запорожченко А. В. Формирование идентичности в условиях мультикультурного социума: исторический аспект.

В статье раскрывается сущность феномена идентичности, рассматриваются как общие аспекты процесса формирования идентичности, так и факторы, структура и формы этого феномена. Также рассматриваются особенности формирования идентичности в таком многонациональном регионе, каким является Бессарабия.

Ключевые слова: *этнос, идентичность, идентификация, этническая идентичность, региональная идентичность, самосознание, ментальность, ассимиляция.*

Zaporoztcheinko O.V. The formation of identity in a multicultural society: the historical aspect.

The article is devoted to the study of such an important phenomenon as identity. The article briefly describes the emergence of the modern concept of identity, the objective of social and historical factors that have a significant influence on the formation of various types of identity are called subjective and socio-psychological factors of identity.

Key words: *ethnos, identity, identification, ethnic identity, regional identity, consciousness, mentality, assimilation.*